

УДК 611.01:001.4.(477):37

Г. І. ЖАРА

(Чернігів, Україна)

ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ АНАТОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В СПОРТИВНИХ ДИСЦИПЛІНАХ

Проаналізовано суперечності, виявлені під час використання української анатомічної термінології в дисциплінах спортивного профілю. Визначено шляхи усунення термінологічних розбіжностей на основі використання міждисциплінарних зв'язків у навчальних програмах і підручниках для ВНЗ, за якими готують фахівців із фізичного виховання.

Ключові слова: анатомічний термін, міжнародна анатомічна номенклатура, українська анатомічна номенклатура, міждисциплінарні зв'язки, спортивні дисципліни.

Сьогодні досить актуальне питання правильного використання сучасної української анатомічної термінології в професійній мові анатомів та в діяльності фахівців із фізичного виховання.

Неточності в українській інтерпретації, а часто й плутанину у використанні анатомічних термінів спостерігаємо не тільки в процесі викладання фахових спортивних дисциплін, але й у статтях науковців. Це зумовлено не лише недостатньою обізнаністю українських фахівців фізичного виховання з українськими термінами, що відповідають Міжнародній анатомічній номенклатурі, а й певною недосконалістю самої номенклатури.

Анатомія людини лежить в основі медичної освіти й науки, а також є фундаментальною дисципліною для біологів, фізреабілітологів, тренерів і вчителів різних спеціальностей, зокрема й учителів фізичної культури.

Цілком зрозуміло, що анатомія людини як наукова і навчальна дисципліна має власну сучасну загальноприйнятую термінологію, що відповідає найновішим науковим досягненням.

Нову сучасну спрощену й універсальну міжнародну анатомічну номенклатуру (S-PNA) прийнято в 1997 р. Її затвердив Федеративний комітет з анатомічної термінології в Сан-Пауло (Бразилія) й ухвалила Міжнародна федерація асоціації анатомів, до складу якої входять 60 національних анатомічних спілок. Вона нараховує 7428 термінів.

© Г. І. ЖАРА, 2013

Анатомічну термінологію українською мовою під назвою “*Nomina anatomica ucrainica*” вперше опубліковано в 1925 р. [5; 9; 10]. Над укладанням сучасної української анатомічної термінології працювали провідні анатоми України М. А. Нетлюх, І. І. Бобрик, В. Г. Ковешников, В. Г. Черкасов, Ю. Й. Гумінський, К. А. Дюбенко [9; 10; УЛАС] та інші.

Протягом останніх двадцяти років українська термінологія перебуває у фазі інтенсивного творення. Медики й анатоми відзначають, що ще зовсім недавно нібито фонетично зручні для всіх нас терміни на сьогодні виявилися де-юре зрусифікованими, а деякі набули статусу епонімів [5, с. 80–81]. Тому спочатку нову термінологію не приймають через вкорінені мовні стереотипи. Серед фахівців із різних галузей медицини ще й досі є суперечки щодо доцільності та правильності вживання тих чи тих термінів [6; 7], деякі з яких, справді, потребують логічного перегляду. Але всі фахівці погоджуються з тим, що потрібно дотримуватися анатомічної термінології, пишучи дисертаційні роботи, редагуючи періодичні наукові фахові видання, монографії [6; 9], створюючи підручники (УЛАС) тощо.

Метою нашого дослідження є аналіз основних засад використання української анатомічної термінології, яких повинні дотримуватися фахівці з фізичного виховання та спорту.

Проблема засвоєння анатомічної термінології, яка не відповідає «*Nomina anatomica ucrainica*», починається ще під час навчання майбутніх абітурієнтів у школі. Підручники, написані здебільшого педагогами, які методично правильно викладають зміст навчального матеріалу, мають багато неточностей і очевидних помилок у використанні понять і термінів. Зокрема, у підручнику з біології для 9 класу [8], можливо, для спрощення розуміння, способи з'єднання кісток названі *нерухомі* замість *неперервні* або *безперервні*, *напіврухомі* замість *напівперервні* або *напівсуглоби* та *рухомі* замість *перервні* або *суглоби*. А використання таких термінів, як *передплесно* (замість *заплесно*), *хребтовий отвір* (замість *хребцевий*), *широка кістка* (замість *плоска*), *сухожилля* (замість *сухожилки*) та інших зовсім недоцільне. Багато застарілих назв, а саме: *епістрофей* (треба – *осьовий хребець*), *грудина* (правильно – *груднина*), *міжреберні м'язи* (замість *міжреброві*) тощо.

Розпочинаючи вивчати анатомію людини, студенти факультету фізичного виховання стикаються з кількома перешкодами в освоєнні анатомічної термінології.

По-перше, базові профільні підручники з анатомії, зокрема й атласи, видані здебільшого російською мовою. Наявних літературних джерел українською мовою недостатньо за обсягом інформації [1], або вони містять очевидні помилки не тільки в термінології, а й у змісті та малюнках [4].

По-друге, у підручниках з анатомії людини, виданих для студентів інших спеціальностей (біологів, медиків), наявні розбіжності у назвах певних понять. Наприклад, *м'яз-випрямляч хребта* в різних джерелах (а іноді в тому самому підручнику) називають *випрямний м'яз*; *м'яз, що випрямляє тулуб*; *м'яз, що випрямляє хребет*. Часто в одному джерелі вживають і латинізовані назви (*латеральний–медіальний*), і українські (*бічний–присередній*). Усе це

заважає студентів зосередитися на сутності будови і функцій певного органу й перевантажує пам'ять.

Означені проблеми досить успішно розв'язують викладачі-науковці, готуючи спеціальне методичне забезпечення – лекції, мультимедійні презентації, методичні розробки до лабораторних занять, роздатковий матеріал, робочі зошити, спеціальні засоби контролю засвоєння термінів тощо.

Проте найважче забезпечити правильне використання анатомічної термінології в подальшому навчанні спеціальних фахових спортивних дисциплін – гімнастики, біомеханіки, методик окремих видів спорту. Термінологія цих дисциплін розвивалася історично і здебільшого має скорочені форми для уникнення багатослівності в поясненні назв вправ [2]. У підручниках із цих дисциплін зазначено, що “терміни повинні утворюватися на основі словникового фонду рідної мови, слів, запозичених із інших мов, постійно відповідати законам словотворення і граматиці української мови” [2, с. 65; 3, с. 6]. Проте в жодному з проаналізованих джерел не вказано потребу враховувати сучасну анатомічну термінологію під час формування термінології дисциплін, що ґрунтуються на знаннях з анатомії.

Основна проблема, на нашу думку, полягає в тому, що в студентів формуються розбіжності у розумінні і назв окремих ділянок тіла, і відповідних рухів. Наприклад, в анатомії термін *плече* означає відділ верхньої кінцівки від плечового до ліктьового суглоба. У гімнастиці, легкій атлетиці, спортивних іграх цим терміном позначають або *плечовий суглоб* (команда або вправа “руки до плечей”), або *плечовий пояс* (термін *плечова вісь гімнаста*; команда “палиця до плеча”; акробатична вправа “стійка на плечах з опорою на руки партнера, який лежить на спині”). В анатомії термін *згинання* означає рух частини тіла, розташованої вище колінного суглоба, уперед, а розташованої нижче колінного суглоба, – назад навколо поперечної осі. У гімнастиці положення “зігнуті руки вперед” означає згинання одночасно ліктьового і плечового суглоба, а “зігнуті руки назад” – анатомічне згинання ліктьового і розгинання плечового суглоба. *Відведення* в анатомії означає рух у фронтальній площині від тулуба навколо сагітальної осі. У спортивних дисциплінах цей рух називають “розведення в сторони”, а “відведення” – це рух назад, аналогічний анатомічному терміну *розгинання*. Також немає єдиних термінів, що означають площини тіла і площини рухів: в анатомії на позначення площин тіла використовують термін *сагітальна, фронтальна і горизонтальна площина*; у спортивних дисциплінах їм відповідають назви *лицьова* (“рухи кінцівками, що виконуються у фронтальній площині – перед тілом або за тілом” [2, с. 67]), *бічна* (“рухи кінцівками, що виконуються у передньо-задньому напрямі відносно тіла” [Там само]) і *горизонтальна* (“рухи, що виконуються у площині, паралельній підлозі” [Там само]).

Отже, студенти факультету фізичного виховання на першому курсі навчаються за загальноприйнятою українською анатомічною термінологією, а засвоюючи спеціальні профільні дисципліни, мають “перенавчатися”.

На жаль, автори підручників і посібників зі спеціальних спортивних дисциплін також не уникають помилок в анатомічній термінології. Найімовірніше, це пов'язано з тим, що викладачі здебільшого користуються тими самими підручниками й посібниками, що й студенти.

У Табл. 1 подано неправильні вживання анатомічних термінів, найпоширеніші в підручниках із фахових спортивних дисциплін та в наукових статтях.

Табл. 1. Неправильні анатомічні терміни та їхні загальноприйняті еквіваленти

Неправильні анатомічні терміни	Еквівалент Nomina anatomica ucrainica [9]
<i>хребетний стовп</i>	<i>хребтовий стовп</i>
<i>грудна клітина</i>	<i>грудна клітка</i>
<i>(над)колінна чашечка</i>	<i>надколінок</i>
<i>підвздошна кістка</i>	<i>клубова кістка</i>
<i>гачкоподібна кістка</i>	<i>гачкувата кістка</i>
<i>(велика) багатокутова кістка</i>	<i>кістка-трапеція</i>
<i>(мала) багатокутова кістка</i>	<i>трапецієподібна кістка</i>
<i>тазо-стегновий суглоб</i>	<i>кульшовий суглоб</i>
<i>гомільково-ступневий суглоб</i>	<i>гомільково-стопний суглоб</i>
<i>суглоб кисті</i>	<i>променево-зап'ястковий суглоб або суглоби кисті (якщо йдеться про кілька суглобів)</i>
<i>суглоб стопи</i>	<i>гомільково-стопний суглоб або суглоби стопи (якщо йдеться про кілька суглобів)</i>
<i>скронево-нижньощелеповий суглоб</i>	<i>скронево-нижньощелепний суглоб</i>
<i>променеліттьовий суглоб</i>	<i>променево-літтьовий суглоб</i>
<i>передньоплеснові суглоби</i>	<i>заплесно-плеснові суглоби</i>
<i>довгий м'яз, котрий відводить великий палець кисті</i>	<i>довгий відвідний м'яз великого пальця кисті</i>
<i>надостьовий, підостьовий м'язи</i>	<i>надосний, підосний м'язи</i>
<i>м'яз, протиставляючий великий палець кисті</i>	<i>протиставний м'яз великого пальця кисті</i>

Отже, створюючи підручники й навчальні посібники з анатомії людини для ВНЗ немедичного, й особливо педагогічного профілю, автори повинні використовувати тільки загальноприйняту українську анатомічну термінологію, уникаючи транслітерованих і дослівно перекладених із російської мови термінів. На жаль, ґрунтового та якісного щодо правильності анатомічної термінології українськомовного підручника з анатомії людини для студентів факультетів фізичного виховання в широкому користуванні ще й досі немає. Такий підручник повинні обов'язково рецензувати провідні фахівці з анатомії та медицини. Фахівцям із фізичного виховання та авторам підручників зі спеціальних дисциплін для студентів факультетів фізичного виховання потрібно уважніше ставитися до вживання анатомічних термінів відповідно до профілю, уникати паралельного використання різних назв того самого органу або частини тіла, користуватися найновішими інтерпретаціями термінів, вилучати з ужитку застарілі та виведені з обігу терміни.

1. Біомеханіка спорту: Навч. пос. для студ. ВНЗ з фіз. вих. та спорту / Заг. ред. А. М. Лапутіна. – К.: Олімпійська література, 2005. – 319 с.

2. Гімнастика: Навч. пос. для фак-тів фіз. вих. пед. ін-тів. / Заг. ред. А. П. Жалія і В. Д. Палиги. – К.: Вища школа, 1975. – 355 с.
3. *Малець В. І., Желізний М. М., Харченко Т. І., Черняков В. В.* Гімнастична термінологія: Навч. пос. для студ. пед. ВНЗ. – Чернігів: ЧДПУ, 2006. – 68 с.
4. *Коляденко Г. І.* Анатомія людини: Підручник. – К.: Либідь, 2001. – 384 с.
5. *Король Т. В., Бичкова С. В., Манько В. В.* Сучасна українська анатомічна термінологія в професійній освіті та практиці: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15183/1/25_Korol_78_81_2012_terminology.pdf.
6. *Костюк Г. Я., Гнатюк М. С.* Застосування анатомічної термінології в наукових публікаціях з медицини // Клінічна анатомія та оперативна хірургія: [Електронний ресурс]. – 2011. – Т. 10. – № 3. – С. 74–75. – Режим доступу : <http://www.bsnu.edu.ua/files/cas/CAS-2011-10-03/CAS-2011-10-074.pdf>.
7. *Кравчук С. Ю., Сенютювич Р. В.* Проблеми сучасної української анатомічної термінології: [Електронний ресурс]. – 2005. – Режим доступу : http://www.morphology.dp.ua/_pub/CAS-2005-04-02/CAS-2005-04-02-103-104.pdf.
8. *Матяш Н. Ю., Шабатура М. Н.* Біологія: 9 кл.: Підруч. для загальноосвіт. навч. закл. – К.: Генеза, 2009. – 272 с.
9. Міжнародна анатомічна номенклатура. Nomina anatomica / Уклад. К. А. Дюбенко. – К.: ВТФ “Перун”, 1997. – 304 с.
10. *Черкасов В. Г., Бобрик І. І., Гумінський Ю. Й., Ковальчук О. І.* Міжнародна анатомічна термінологія (латинські, українські, російські та англійські еквіваленти) / За ред. В. Г. Черкасова. – Вінниця: Нова Книга, 2010. – 392 с.
11. *Старушенко Л. І.* Анатомія і фізіологія людини: Навч. пос. / Пер. з рос. – К.: Вища школа, 1992. – 208 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

УЛАС – *Нетлюх М. А.* Українсько-латинський анатомічний словник (міжнародна та українська анатомічна номенклатура). – Львів: Стрім, 1995. – 216 с.

H. I. Zhara

PROBLEMS OF USING NOMINA ANATOMICA UCRAINICA IN SPORT DISCIPLINES

The paper examines the contradictions that exist when using Ukrainian anatomical terminology in the sports disciplines. The ways of eliminating terminological discrepancies while using the interdisciplinary connections in educational programs and textbooks for universities that train specialists in physical education.

К e y w o r d s: sports disciplines, International Terminologia Anatomica, Terminologia Anatomica Ucrainica, anatomic terms, interdisciplinary connections.